

نقش باستان‌شناسی در کشف شبکه‌های تجاری فراملی در دوران باستان (بررسی مسیرهای ارتباطی و تبادل کالا میان تمدن‌های مدیترانه و خاور نزدیک)

علیرضا اکبرزاده^۱، فرشید نادری نژاد^۲

^۱ دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

^۲ دانشجوی کارشنادی ارشد روابط بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

نام و نشانی ایمیل نویسنده مسئول:

علیرضا اکبرزاده

Email: akbarzadeh.alireza@hotmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۴

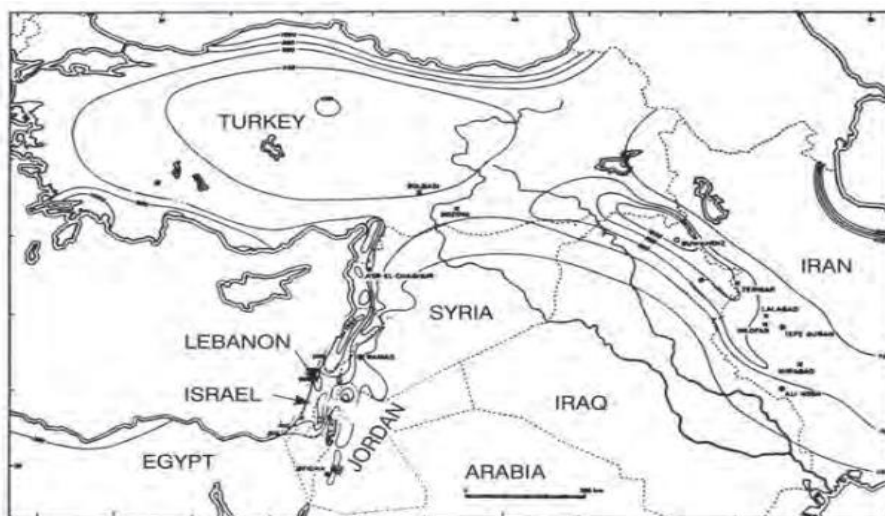
چکیده

باستان‌شناسی نقش مهمی در شناخت شبکه‌های تجاری فراملی در دوران باستان ایفا کرده است. مطالعه مسیرهای ارتباطی و تبادل کالا از طریق تحلیل آثار باستانی مانند سکه‌ها، مصنوعات و ابزارها اطلاعات ارزشمندی درباره گسترش این شبکه‌ها ارائه می‌دهد. تمدن‌های خاور نزدیک و مدیترانه، به دلیل موقعیت جغرافیایی استراتژیک خود، در ایجاد و توسعه شبکه‌های تجاری پیچیده نقش اساسی داشته‌اند. مسیرهایی مانند جاده ابریشم، راه‌های دریایی فنیقی‌ها و شبکه‌های تجاری مصر باستان، علاوه بر تأثیر اقتصادی، به تبادلات فرهنگی گسترده نیز انجامیدند. این پژوهش با تحلیل آثار باستانی کشف‌شده، به بررسی مسیرهای تاریخی و گسترش شبکه‌های فراملی پرداخته است. شواهدی مانند نفوذ هنر و معماری مصری در فنیقیه یا تمدن میسنی در جزایر اژه، گویای تأثیرات فرهنگی ناشی از این تبادلات تجاری است. همچنین، کشف سفال‌های وارداتی، مجسمه‌ها و آثار فلزی، نشان‌دهنده پیوندهای تجاری میان تمدن‌های مدیترانه‌ای و خاور نزدیک است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نقش باستان‌شناسی فراتر از شناسایی مسیرهای فیزیکی بوده و به تحلیل ساختارهای اجتماعی و اقتصادی این شبکه‌ها و تأثیرات بلندمدت آن‌ها بر توسعه تمدن‌ها نیز می‌پردازد. تجارت فراملی نه تنها تبادل کالا، بلکه انتشار ایده‌ها، نوآوری‌ها و تحولات فرهنگی را نیز تسهیل کرده است.

واژگان کلیدی: باستان‌شناسی، شبکه‌های تجاری فراملی، تبادل کالا، تمدن‌های مدیترانه و خاور نزدیک.

مقدمه

مبادله پایاپای (تهاتر) میان جوامع باستان نخستین شیوه تجارت در پیش از تاریخ بوده است. با گسترش جوامع نیاز آنها به کالاها و مواد خام بیشتر و متنوع تر و همچنین ساخت وسایل حمل و نقل، تجارت و مبادله در مسیرهای طولانی میسر شد و جوامع توانستند به کالاها و مواد خامی دسترسی پیدا کنند که کیلومترها دورتر از مکانهای اولیه آنها بود. باستان‌شناسان وجود مواد خامی که بومی منطقه نیست و یا وجود کالایی که به قدری خوب ساخته شده که نمی‌تواند محلی باشد را نشان از مبادله فرامنطقه‌ای می‌دانند. ظروف سفالی، سنگ، کالاهای دست‌سازی مانند ظروف سنگی از جمله اشیائی بودند که بین جوامع رد و بدل می‌شد. وجود مقادیر زیادی از اشیاء تجملی و اشیائی که در مراسم ویژه مذهبی و اجتماعی بکار برده می‌شدند ولی برای زندگی روزمره ضروری نبودند در مقبره‌ها و آرامگاه‌ها یافت شده‌اند (Alizadeh, 1993, p. 112). مناطق مدیترانه و خاور نزدیک، به دلیل موقعیت جغرافیایی و منابع طبیعی غنی، در دوران باستان کانون‌های اصلی فعالیت‌های تجاری بودند و نقش کلیدی در شکل‌گیری و گسترش شبکه‌های ارتباطی و تجاری ایفا می‌کردند. خاور نزدیک باستان یک منطقه نسبتاً محدود تقریباً 2,000,000 کیلومتر مربع را پوشش می‌داد بنابراین کمی کوچکتر از اروپای غربی بود. علیرغم وسعت محدود، این منطقه دارای مناطق مختلفی با انواع مختلف زمین، سطح بارندگی، اقلیم، پوشش گیاهی و سطوح قابل سکونت مشخص بود. این منطقه از جنوب با صحرای سوریه-عربی و از شمال با ارتفاعات آناتولی، ارمنی و ایران همسایه بود. بنابراین اور نزدیک ترکیبی از رشته کوه‌ها، دشت‌های آبرفتی و فلاتهای بیابانی بود. در سواحل غربی آب و هوای مدیترانه‌ای، در صحرای سوریه - عربی آب و هوای خشک و در مناطق کوهستانی آب و هوای سرد داشت. پدیده‌های ناشی از تلاقی دو منطقه منجر به جابجایی گروه‌های انسانی شد، مانند مهاجرت‌های فصلی، که در گروه‌های شبنی بسیار رایج بود که از فصل مشترک بین کوه‌ها و دشت‌ها یا دره‌های حاصلخیز استفاده می‌کردند (Liverani, 2014, p. 78).

شکل ۱. جغرافیای خاور نزدیک باستان (Liverani, 2014)

تمدن باستانی مدیترانه، از دوران باستان تا آغاز قرون وسطی، حاصل رویدادهای تاریخی قابل توجه بوده و یکی از برجسته‌ترین تمدن‌هایی است که بر توسعه گسترده فرهنگ‌های بشری تأثیر مثبت گذاشته است. شرایط مساعد زیادی به این امر کمک کرده است، به ویژه موقعیت جغرافیایی ممتاز منطقه مدیترانه بین سه قاره، آب و هوای معتدل و سالم، میراث تمدن‌های مهم بین النهرین، هند و چین، ارتباط آسان از طریق مسیرهای دریایی و همچنین اختراع نوشتن. مهمترین این تمدن‌ها عبارتند از:

مصری ها	در تکنیک های ساختمان سازی، معماری، مجسمه سازی و نقاشی ماهر بودند. تکنیک های آنها قبل از ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد فرمول بندی شده بود.
تمدن مینوی در جزیره کرت	یکی از قدیمی ترین تمدن های جهان با قدمت حدود ۸۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح بود. کرت بیشترین رونق خود را در حدود سال ۱۰۰ تا قبل از میلاد، زمانی که نقش مهمی در یونان باستان ایفا کرد، به دست آورد. کاخ های معروف Cnossus، Phaestos معماری و مهندسی عالی را به نمایش گذاشتند.
تمدن مینوی در جزیره کرت	فنیقی ها: فنیقی ها در سال ۱۲۰۰ قبل از میلاد به بازرگانان، استعمارگران و کاشفان بزرگ تبدیل شدند، و در بسیاری از مناطق دریای مدیترانه سکونت گاه هایی ایجاد کردند. آنها الفبای را اختراع و استفاده از نمادها برای صداها به جای اشکال میخی یا هیروگلیف پیشرفت فوق العاده ای بدست آوردند.
لیدی ها	لیدیایی ها اصالتاً هند و اروپایی بودند، در آسیای صغیر به بازرگانان مرفه و تولیدکنندگان طلا تبدیل شدند. آنها هنر ذوب و کار طلا را می دانستند که توسط شن های رودخانه پکتولوس شسته می شد.
عبرانیان	در میان ملل نسبتاً کوچک، عبرانیان بودند که پس از یک تاریخ طولانی در حدود ۴۰۰۰ سال به سرزمین موعود (کنعان) آمده و تا ۱۰۰۰ ق.م. یک دولت شکوفا ایجاد کردند. آنها اغلب از مکانی به مکان دیگر برای کسب دانش حرکت می کردند.
جزیره قبرس	کاوش ها وجود فرهنگ هایی را از ۴۰۰۰ تا ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد ثابت کرده است. در دوره باستان پس از ۱۵۰۰ ق.م. تماس با یونان بر تمدن قبرس تأثیر زیادی گذاشت. فنیقی ها در ۸۰۰ قبل از میلاد ساکن شدند و بعدها آشوری ها و مصری ها. در زمان اسکندر مقدونی (۳۳۳ قبل از میلاد) تمدن یونانی برپا شد. سپس قبرس به مرکز تجارت و مرکز آیین آفرودیت تبدیل شد.
سوریه و لبنان	کنعانیان به پیروی از اموریان که یونانیان آنها را فنیقی می نامیدند به دلیل رنگ قرمز و آبی (بنفش) کالاهایشان، در اواسط هزاره سوم قبل از میلاد وارد سوریه و لبنان شدند. بعدها در سال ۲۰۰۰ قبل از میلاد در این منطقه ساکن شدند. فعالیت بعدی آنها به عنوان تاجر و استعمار در سواحل دریای مدیترانه و اختراع الفبا بود. بیروت پاینخت لبنان در دوره رومیان، رونق عمومی را به اشتراک می گذاشت.
اعراب	از اعراب برای اولین بار در کتیبه های آشوری قرن نهم قبل از میلاد نام برده شده است. اعراب امپراتوری وسیعی را تأسیس کردند که در اوج خود از اقیانوس اطلس، سراسر شمال آفریقا و خاورمیانه تا شرق آسیا امتداد داشت. آنها با استفاده از مردان تحصیل کرده که زبان یونانی را می دانستند، به ترجمه فیلسوفان مشهور یونانی دست یافتند. هیچ قدرت باستانی هرگز سعی در فتح کامل عربستان نکرد، زیرا عبور از صحراها دشوار بود.
امپراتوری پارس	این امپراتوری که تا دریای سیاه امتداد داشت، سعی کرد با حمله به یونان جای پای خود را به دست آورد، اما دلاوری آتن و اسپارت این جاه طلبی را خنثی کرد. ^۱

(Tzilla, 2024)

تمدن های بزرگ این مناطق، از جمله مصر، فنیقیه، یونان، و بین النهرین، از طریق شبکه های تجاری پیچیده ای به یکدیگر متصل بودند و کالاهای گوناگونی همچون فلزات، منسوجات، محصولات کشاورزی، و حتی هنر و مصنوعات لوکس را مبادله می کردند. همین امر مسبب رشد و شکوفایی مسیرهای تجاری هزاره سوم تا هزاره اول پیش از میلاد شده است. محصولاتی از قبیل مشک و عود و دارچین که از هند و تبت و چین از راه دریا و چه از راه خشکی به ایران حمل می شد کالاهایی نبود که مورد

¹ . THE INFLUENCE OF THE ANCIENT MEDITERRANEAN CIVILIZATION ON THE DEVELOPMENT OF HUMAN CULTURES Poiycratis G.S.

Athens University, Athens, Greece opening Lecture, Athens MBC Meeting, November 1991

احتیاج ضروری عامه مردم باشد، بلکه در خانه های اشراف و بزرگان و دربار از آنها استفاده می کرد. تجارت در این زمان با روم از راه شهر نصیبین و بعضی شهرهای سرحدی در کنار فرات انجام می گرفته است.^۱

پیدایش و گسترش تجارت اشیاء لوکس با مناطق دوردست بخش دیگری از ذخیره مازاد محصول اجتماعی صرف خرید مواد خام وارداتی می گردید که برای مصارف صنعتی و تزئین کاخها و معابد بکار میرفت. این مواد در محل یافت نمی شد. بنابراین مبادلات برون منطقه ای و تجارت با مناطق دوردست از ویژگی های تمدنهای اولیه بوده است. از طریق مسیرهای تجاری، طیف وسیعی از محصولات، افراد، تخصص، فناوری ها و پیشرفت هایی را که به یک حوزه تعلق داشت، اما در حوزه دیگر در دسترس نبود، مبادله می کردند. فرایند مبادله ای که صورت می گرفت باعث تغییر قابل مشاهده در عبارات، ارزش گذاری، ثروتمند شدن و تعدیل در بسیاری از موارد برای دو طرف می شد. بنابراین، این تعامل به تکامل جوامع از اولین مراحل آنها کمک کرد (Majidzadeh, 2001, p. 47). در شکل ۲ نقشه فلات ایران و خلیج فارس در نیمه دوم هزاره دوم پیش از میلاد به نمایش درآمده است.

شکل ۲. نقشه فلات ایران و خلیج فارس در نیمه دوم هزاره دوم پیش از میلاد. (Liverani, 2014, p. 72).

در ایجاد شبکه های تجاری فراملی سه اصل وجود داشت: اول از همه، وسعت زمین از تعداد افراد ساکن در آن بیشتر بود، کشاورزی و آب به وفور وجود داشت، سوم، مداخله انسانی عامل اصلی توسعه زیرساخت ها برای بهره برداری بود. زیر ساخت های موجود به ایجاد شبکه های تجاری به عنوان شریانهای اصلی تمدن عمل کرده و در انتقال دانش، و فناوری نقش مهمی داشته بنابراین بررسی این شبکه به درک ماهیت تعاملات اقتصادی باستان و قدرت اقتصادی تمدن های باستان کمک می کند. از مهمترین مناطق تجاری باستان دو منطقه تاریخی معروف خاور نزدیک و مدیترانه بود. این دو منطقه به دلیل وسعت زمین مساعد کشاورزی، آب فراوان، ویژگی های طبیعی، منابع طبیعی فراوان نقش مهمی در گسترش و بهره برداری از شبکه های تجاری داشتند. هرچند بنا بر مطالعات انجام شده مردم در خاور نزدیک عمر کوتاهی داشتند شیوع و میزان بیماری ها فراوان بوده با وجود کیفیت پایین زندگی و بحران های مکرر دستاوردهای مهمی در توسعه شهرها، معابد و تولید مصنوعات با کیفیت بالا تکنولوژی کیداشتند. این تلاش نتیجه یک مبارزه سرسخت برای بقا و یک تامین اجباری غذا بود. البته باید این تلاش ها را باید به ساختارهای سیاسی-اجتماعی حاکم نسبت داد که توانستند مردم را هم از نظر فیزیکی و هم از نظر ایدئولوژیک کنترل کنند (Liverani, 2014, p. 72).

^۱ عباس زریاب خوئی از سلسله درس های تاریخ بخشهای ۱۲/۱/۱۰

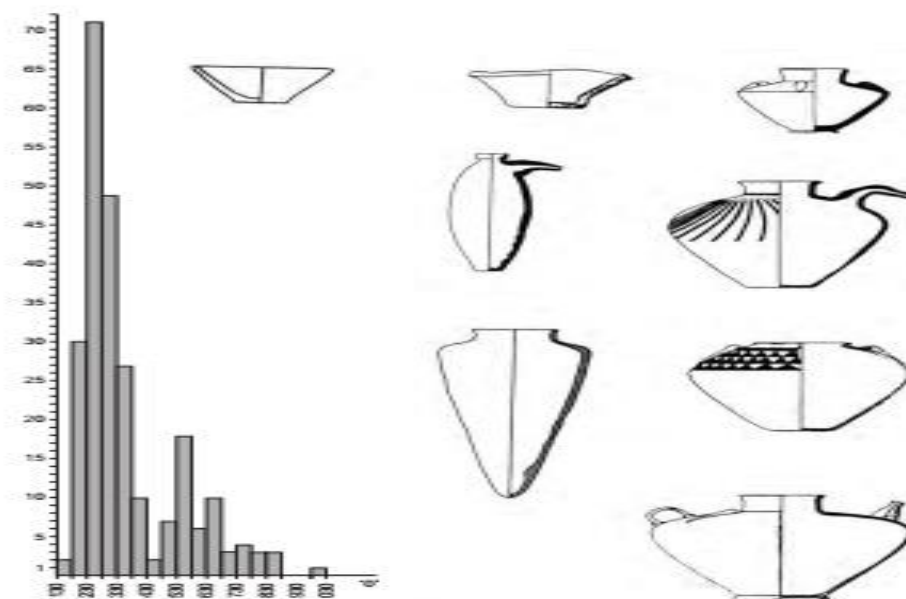
تمدن‌هایی همچون مصر، فنیقیه، بابل، و یونان مکان‌های ممتازی چه به صورت مستقیم یا غیرمستقیم برای بسط و انتشار نوآوریهای فناورانه در عصر آهن بودند. این تمدن‌ها با استفاده از مسیرهای آب و خشکی، کالاهای مختلفی را از طریق شبکه‌های تجاری تبادل می‌کردند. از مهم‌ترین کالاهای مبادله‌شده می‌توان به فلزات گران‌بها، محصولات کشاورزی، منسوجات، و محصولات صنایع دستی اشاره کرد. از آثار باستانی کشف شده موجود می‌توان به آجر نپخته، سفال‌های دست ساز، سفال‌های چرخ آبیاری گسترده، مهر و موم‌های سیلندر برنزی، وزنه‌ها اشاره کرد. انقلاب نوسنگی در این زمان علاوه بر این دو تمدن منطقه وسیعی را در یک دوره زمانی طولانی (از جمله مناطق خارج از مرزهای خاور نزدیک و مدیترانه) تحت تأثیر قرار داد و به طرق مختلف به تکامل تکنولوژی بسط وسایل حمل و نقل کمک فراوانی کرد. علیرغم اثرات انقلاب نوسنگی در این دوران دو تمدن باستانی خاور نزدیک و مدیترانه نقش محوری در ارتباطات اقتصادی جهان آن روز داشتند. سرانجام، در عصر آهن، در آغاز هزاره اول پیش از میلاد، خاور نزدیک شروع به تعامل دوباره برای بسط دادن نوآوری‌های تأثیرگذار بر شبکه گسترده تر تجارت کرد (Liverani, 2014, p. 95).

۱. نقش باستان‌شناسی در کشف شبکه‌های تجاری فراملی

1.2 توسعه شهرها و مراکز تجاری و تأثیر آن بر شبکه‌های تجاری فراملی

روند آهسته‌ای که منجر به توسعه کشاورزی، صنعتگری، تجارت از راه دور و مراکز مذهبی شد در اواسط هزاره چهارم قبل از میلاد به اوج خود رسید. گوردون چیلد این دوره را به عنوان «انقلاب شهری» تعریف کرد. مرکز این انقلاب بین‌النهرین سفلی و به ویژه اوروک (اوروک میانی) بود حدود ۳۸۰۰-۳۴۰۰ قبل از میلاد، و اواخر دوره اوروک، حدود ۳۴۰۰-۳۰۰۰ بود. نوآوری‌ها در بهره‌برداری از منابع مطمئناً محرک قدرتمندی برای توسعه هستند. با این حال، اینها بدون تخصص کارگری و شهرنشینی ممکن نبود. رشد جمعیت در این زمان عامل مهمی در توسعه شهری بود. در این زمان سازماندهی نیروی کار تخصصی، تمرکز فضایی آن در مناطق خاص و تشکیل مراکز تصمیم‌گیری جمعی، مؤسساتی را ایجاد کرد که توسط لئو اوپنهایم به عنوان «سازمان‌های بزرگ»، یعنی معبد و کاخ تعریف شدند. مجموعه‌های بزرگ معماری و سازمانی از نظر فیزیکی روستاها را از شهرها جدا کرد. توسعه شهر به تولید انبوه منجر به توسعه فرآیندهای کارآمدتر شد. به عنوان مثال، سفال، به شکل چرخ سفالگر یا حتی در قالب ساده تر به صورت سریعتر و کم هزینه تر مورد استفاده قرار می‌گرفت. انقلاب شهری در بین ۳۵۰۰ تا ۳۲۰۰ قبل از میلاد در بین‌النهرین سفلی به اوج خود رسید، مقدمات لازم برای این تحول عمیق اجتماعی با مازادی که وجود داشت به دست آمد. سازمانهای بزرگ برای حمایت از متخصصان به وجود آمد، کشاورزی توسعه یافت و کلیه ی عوامل برای پیشرفت اولیه فنی و اقتصادی به وجود آمده بود (Liverani, 2014, p. 112).

شهرهایی همچون صور در فنیقیه، ممفیس در مصر، و کرت در یونان به عنوان مراکز مهم تجاری نقش کلیدی در تقویت اقتصادهای محلی و منطقه‌ای ایفا می‌کردند. این شهرها به واسطه موقعیت جغرافیایی و دسترسی به مسیرهای تجاری، به کانون‌های فعالیت اقتصادی و فرهنگی تبدیل شدند و بازرگانان و دریانوردان از نقاط مختلف به آن‌ها رفت‌وآمد داشتند. در شکل ۳ سفال‌های مشخصه اواخر دوره اوروک. نمودار میزان استاندارد بودن ظرفیت کاسه‌های جیره (مالاتی به نمایش درآمده است).

شکل ۳. سفال‌های مشخصه اواخر دوره اوروک. نمودار میزان استاندارد بودن ظرفیت کاسه‌های جیره (مالاتی) را نشان می‌دهد (Liverani, 2014, p. 72).

وجود رودهای پرآب در شمال خاوری و شمال، وجود جلگه بین‌النهرین، همچنین دریای مازندران و خلیج فارس، دریای سیاه و تنگه‌های بسفر و داردانل وضع خاصی را در به شهرهای باستانی فلات ایران پیش آورده و موجب شده بود تا سرزمین‌های آباد و بارور عصر خویشت را در دست بگیرد. پیوستن هند باختری در سال ۵۱۲ پ.م به ایران و وجود رودهای پنجاب و سند که خود جلگه وسیع و باروری را آبیاری میکرد، در اقتصاد ایران اثر پر ارزش داشت. کشورهای باختری ایران مانند کلد، سوریه، لیدیه، فینیقیه و مصر نیز هر یک در کنار دریا و یا رودهای پرآب قرار داشتند و دارای خاک حاصلخیز و شهرهای پر جمعیت و آباد بودند (Bakhturtash, 1965, p. 78).

شناسایی آثار باستانی در کشورهای باختری ایران مانند فینیقیه پیوستگی و ارتباط جمعیت که عامل پرشکوه اقتصادی بود را نشان داد، این آثار باستانی در شهرهای معروف آن دوران حکایت از راهی تجاری مناسبی داشت که کم حاصل شده بود. مراکز جمعیتی یعنی شهرها به وسیله راههای آباد و امن به یکدیگر مربوط می‌شد و بازرگانان کالاهای لوکس و مورد نیاز مردمان شهرهای دیگر به بازارهای مورد نظر حمل میکردند (Stolper, 1989, p. 285).

داریوش پادشاه هخامنشی در خشت نوشته خود در شوش، شیوه ساختن کاخ شوش و مصالحی را که در آن به کار رفته با نقاطی که بهترین مصالح از آنجا آمده و استادان و هنرمندانی که در آن کار کرده اند شرح میدهد^۱. این شرح دامنه وسعت مبادلات بازرگانی، کار، هنر و در جریان بودن پول، جنس، کالا و فعالیت و خدمات اقتصادی را به خوبی روشن می‌سازد. زدن سکه برای

^۱ "این کاخ را که در شوش ساختم، از راه دور آذین‌های آن آورده شد. زمین به سوی پایین کنده شد تا در زمین به سنگ رسیدم. چون کنده شد با خرده سنگ پر شد، یکی چهل ارش در ژرفا و دیگری بیست ارش در ژرفا، بر آن خرده سنگ کاخ فراساخته شد. و اینکه زمین کنده شد و با خرده سنگ پر شد و خشت زده شد، مردم بابل آن را کردند، چوب سدر از کوهی در لبنان آورده شد، مردم آسور آن را تا بابل آوردند. از بابل کاریها و یونانیان تا شوش آوردند. چوب از کندار آورده شد و از کرمان. زر که در اینجا به کار رفته از سارد و از باختر آورده شد. لاجورد و شنگرف که اینجا به کار رفته از سغد آورده شد. سنگ فیروزه که اینجا کار شده، از خوارزم آورده شد. سیم و آبنوس از مصر آورده شد. زیورهایی که در اینجا نقش شده از یونان آورده شد. عاجی که در اینجا کار شده از حبشه و از رخج آورده شد. ستونهای سنگی که در اینجا کار شد، ابرادوش، نام جایی است در خوزستان از آنجا آورده شد. مردان تراشده که سنگ را درست می کردند از یونانی و ساردی بودند، زرگرانی که زر را کار کردند آنها مادی و مصری بودند. مردانی که چوب را کار کردند ساردی و مصری بودند. مردانی که آجر را با پیکرها کار کردند آنها بابلی بودند. مردانی که دیوار را نقش کردند، آنها مادی و مصری بودند. در شوش کاری بس نیکو فرمان دادم و بس نیکو شد. مرا اهورامزدا بپاید و ویستاسب پدر مرا و کشور مرا. (پیرنیا، ۱۳۸۰).

تقویت و تقویت راه ها نشان دهنده وضع اقتصادی درخشان در آن دروان بود. بنابراین از وضعیت توسعه یافتگی شهرها و آثار باستانی کشف شده در آنها می توان به ارزش راه های فرمانطقه ای تمدن های خاور دور و مدیریتانه رسید. وجود آثار تزیینی در کاخ ها و معابد که در منطقه موجود نبود و به وفور در آراستگی کاخ ها و معابد مورد استفاده قرار می گرفته است نشان از راه های تجاری فرا منطقه ای در تمدن های باستانی خاور نزدیک و مدیریتانه ای بوده است.

۲.۲ نقش بندرگاه ها تأثیر آن بر شبکه های تجاری فراملی

جماعت های اولیه از همان گذشته های دور در برقراری رابطه های اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی، علاوه بر زمین از طریق دریاها نیز بایکدیگر ارتباط برقرار کرده اند آنها به نسبت کیفیت جامعه های و مراحل تاریخی نه تنها راه های زمینی را سامان دادند و بهسازی کردند، بلکه راه های دریایی را کشف و کشتی سازی و دریانوردی را در این عرصه رونق دادند. زمین و جاده های آن و دریا و راه های دریایی مهم ترین زمینه های دگرگونی در شکل گیری جامعه و فضاهای زیست و تولید و ارتباطات تاریخی بوده است. این ارتباطات فقط جنبه مالی و اقتصادی نداشته، در زمینه های فرهنگی و دینی و اجتماعی (جابه جایی اقوام نیز تاثیرات گوناگونی را پدید آورده اند (Takmil Homayoun, 2010, p. 45).

پل استراترن، مبادله کالاها را مقدمه ارتباطات و پدید آمدن راه ها دانسته است و راه های کوتاه را در تحول و پیوند با یکدیگر عامل پدید آمدن راه های طولانی (جاده ها) به شمار آورده و راه های مزبور هم زمینی و هو دریایی نوشته است (Strathern, 1997, p. 78). بوس بولنو نیز نوشته است «جاده دریایی همچنان تردی آمیز، طولانی و پردام و تله برای کشتی های بادبانی کوچک غریبان که به طوفان های شدید و دیگر سرنوشت های ناسازگار تن داده بودند تا سرانجام، بازرگانی جاده زمینی را پیش گرفت (Boulnois, 2004, p. 92).

خستگی کاروانیان و چارپایان در بیابان ها، پورش قبایل و راهزنان، لزوم پرداخت میات راهداری دلایل انتخاب راه های بندری نسبت به جاده های زمینی بود.

در ایران باستان دریای پارس به گونه یکی از بلندآوازه ترین دریاهای جهان، از روزگاران کهن، محل عبور و مرور بازرگانان عیلامی، سومری، اکدی، کلدی، بابل، آشوری و دیگر اقوام منطقه بود است. در آن زمان ها که بخش غربی این دریا (خلیج فارس) با نام مروتو (رودتلخ) شناخته شده بود با داشتن مرکزیت اقتصادی نقش برجسته ای در منطقه ای از موهنجو دارو، در سواحل رود سند (مهران= ایندوس) تا شوش در خوزستان داشت است. بندر سیراف از مهم ترین بندرهای خلیج فارس بود که تا سده ی چهارم قمری مهم ترین نقش را در تجارت دریایی داشت. در عهد باستان این بندر طبیعی محل دادوستد کالاهای جهانی آن روزگار بود و بازرگانان در تردد کامل قرار داشته اند و این مسیر از کیش و هرمز، تا باب المندب، شامات و مصر و دریای مدیترانه تظاهر داشته است (Takmil Homayoun, 2010, p. 112).

شهرهایی همچون صور در فنیقیه، ممفیس در مصر، و کرت در یونان به عنوان مراکز مهم تجاری نقش کلیدی در اتصال تمدن ها و تقویت اقتصادهای محلی و منطقه ای ایفا می کردند. سواحل شام یکی از اصلی ترین مسیرهای دریایی ترانزیتی از شرق به غرب و از جنوب به شمال در امتداد مدیترانه بود، با شواهدی از مکان هایی مانند بابلوس، صور، اوگاریت، صیدا و ارواد که نقش مهمی در شبکه تجاری باستان ایفا می کردند. این شهرها به واسطه موقعیت جغرافیایی و دسترسی به مسیرهای تجاری، به کانون های فعالیت اقتصادی و فرهنگی تبدیل شدند و بازرگانان و دریانوردان از نقاط مختلف به آن ها رفت و آمد داشتند. بندرهای باستانی عمدتاً با موقعیت جغرافیایی (خور، نهر، خلیج)، جنبه یا درجه محصور بودن (باز/بسته)، و قرار گرفتن در معرض شرایط دریایی مشخص می شدند. مطالعه و درک بندرهای باستانی این یک چارچوب نیست بلکه فرآیندی برای تعامل است.

در دوره اشکانیان خلیج فارس شکل یک منطقه ترانزیت کالا داشت، زیرا تسهیلات بسیار برای بازرگانان خاور و با ختر فراهم کردند و شهرها و بندرهای ایران، آنان را پذیرا شدند و هر سکهای که داد و ستد پذیرفتند میو عرضه ش د. اشکانیان در بندرهای دریای پارس گمرک خانه دایره و از کالاهای وارده و صادره برابر ۱۰ درصد ارزش آن عوارض دریافت داشتند و چون در آمدهای خود را از محل وصول خراج اراضی و عوارض گمرکی به دست می آوردند، همواره سعی داشتند که صلح، امنیت و آزادی و داد و ستد تجاری در قلمروشان نگهداری شده تا در آمدهای گمرکی کاهش نیابد (Pirnia, 1991, p. 243).

۳.۲ نقش سکه‌ها و ابزارهای تجاری در شناسایی راهای فراملی

از مطالعه و بررسی سکه‌های قدیمی میتوان اطلاعات مفیدی در زمینه وضعیت راهها و گسترش بازرگانی و همچنین نوع فلزات مورد استفاده به دست آورد. بنابراین از دیگر شواهد باستان‌شناختی که به بررسی شبکه‌های تجاری کمک می‌کند، می‌توان به سکه‌ها و ابزارهای تجاری اشاره کرد. این شواهد نشان‌دهنده گستردگی ارتباطات تجاری و استفاده از واحدهای پولی مشترک در معاملات تجاری است. به عنوان مثال، کشف سکه‌های فنیقی در مصر و بین‌النهرین نشان‌دهنده حضور گسترده تجار فنیقی در این مناطق و تبادل کالاهای مختلف میان آن‌هاست.

جریان بودن پول، جنس، کالا و فعالیت و خدمات اقتصادی در فلات ایران نشان از واسطه بودن ایران در بین شرق و غرب بود. گردش سکه‌های ضرب شده در ایران در مناطق مختلف در این دوران نشان از شبکه توسعه یافته راه‌ها بوده است. که این شبکه راه‌ها به گسترش ثبات اقتصادی و بازرگانی درخشان و سالم کمک فراوانی کرده است. سکه‌های ضرب شده در ایران که همراه با پول عربی خالص گردش گسترده‌ای داشتند تا سرزمین‌های دور دست در شمال اروپا از دل خاک بیرون آورده شد. سکه‌های ضرب شده در دروان ساسانی نیز فی‌نفسه از اهمیت زیادی برخوردار بودند. علاوه بر اینکه به عنوان سند صنعتگری ساسانی شناخته می‌شدند به عنوان منابع باستان‌شنایی در شناخت راه‌های فراملی در تمدن‌های باستانی نیز شناخته می‌شوند (Anousheh, 2004).

از دیگر شواهد باستان‌شناختی که به بررسی شبکه‌های تجاری کمک می‌کند، می‌توان به سکه‌ها و ابزارهای تجاری اشاره کرد. این شواهد نشان‌دهنده گستردگی ارتباطات تجاری و استفاده از واحدهای پولی مشترک در معاملات تجاری است. تکنیک‌ها و روش‌شناسی سکه‌شناسی به عنوان یک علم فرعی از طریق مطالعه دنیای باستان توسعه یافتند.

به عنوان مثال، کشف سکه‌های فنیقی در مصر و بین‌النهرین نشان‌دهنده حضور گسترده تجار فنیقی در این مناطق و تبادل کالاهای مختلف میان آن‌هاست. نخستین دولت آسیایی که در سده هفتم پیش از میلاد سکه زد دولت لیدیه بود که بر سر راههای بازرگانی اروپا، آسیا و آفریقا قرار داشت و به خوبی متوجه مشکل بازرگانی کالابه‌کالا شده بود. سکه‌های این دولت در آسیای کوچک و قبرس و کرانه‌های عربستان و بابل دو مصر رایج بود (Pirnia, 2002, p. 187). سپس فنیقی‌های دریانورد و بازرگان نیز برای تسهیل کارهای بازرگانی خود سکه زدند. در ایران پس از روی کار آمدن حکومت واحد و مقتدر و برخوردهای بازرگانی و اجتماعی با ملل بابل، مصر و فنیقیه، نخستین بار داریوش بزرگ به تهیه پول نیرومند و پر ارزشی که قدرت خرید آن زیاد باشد پرداخت. تصویر شماره (۱) نیز به ارتباط لیدی با هخامنشیان و دیدار آنها از ایران اشاره دارد (Pirnia, 2002, p. 193). در شکل ۴ نقش جهانی بابل به نمایش درآمده است.

شکل ۴. نقش جهانی بابل (Johannes, ۲۰۱۲)

نخستین سکه داریوش در سال ۵۱۶ پ.م زیر یک روی آن چهره شاه و روی دیگر آن نقش یک تیرانداز "کماندار" پارسی است که زانو بر زمین زده و در حال تیراندازی است (Pirnia, 1991, p. XX). در شکل ۵ سکه دریک (داریک) منسوب به داریوش هخامنشی به نمایش درآمده است.

شکل ۵. سکه دریک (داریک) منسوب به داریوش هخامنشی (Ahmadi Kafshani, 1993, p. XX).

۲. پیشینه تحقیق و ادبیات نظری

۱.۳ ادبیات نظری

ادبیات نظری پیرامون شبکه‌های تجاری فراملی در دوران باستان در چندین حوزه علمی از جمله باستان‌شناسی، تاریخ اقتصادی، جغرافیای تاریخی، و مطالعات فرهنگی توسعه یافته است. این بخش به بررسی نظریات کلیدی و مدل‌هایی می‌پردازد که به تبیین نحوه عملکرد شبکه‌های تجاری، تأثیرات اجتماعی و اقتصادی آن‌ها، و ارتباطات فرهنگی میان تمدن‌های مدیترانه و خاور نزدیک پرداخته‌اند.

جدول (۱) نظریه های تجارت فراملی در تبادل کالا در دوران باستان

نظریه های اولیه پیرامون تجارت بین المللی به دوران کلاسیک یونان و روم بازمی گردد. نقش تجارت و تبادل کالا در گسترش تمدن ها اشاره کرده اند. آنان تجارت را یکی از ارکان اصلی توسعه اقتصادی و فرهنگی تمدن ها می دانستند. به عنوان مثال، پلینی در آثار خود به مسیرهای تجاری که کالاهای گران بها همچون جواهرات و ابریشم از شرق به غرب منتقل می شد، اشاره کرده است. یکی از نظریات کلیدی این دوران نظریه "تبادل تجاری" است این نظریه بر این فرض استوار بود که تمدن ها با تبادل کالاهای خود، به یک توازن اقتصادی دست می یابند. نقش راه ها در این تبادل تجاری اساسی است	نظریه های کلاسیک در تجارت فراملی
یکی از مدل های مشهور در این زمینه، مدل "شبکه های محور و شعاع (hub-and-spoke)" است. در این مدل، شهرهای اصلی مانند صور در فنیقیه یا ممفیس در مصر به عنوان محورهای اصلی عمل کرده و از طریق مسیرهای دریایی و زمینی با مناطق دیگر در ارتباط بودند. این مدل به پژوهشگران امکان می دهد که نحوه جابه جایی کالاها و تأثیرات اقتصادی و اجتماعی این مسیرها را بهتر درک کنند. مدل "پایانه های تجاری" بر اساس این مدل، مراکز تجاری اصلی در نقاط استراتژیک جغرافیایی شکل می گیرند و به عنوان نقاط ارتباطی برای تبادل کالا میان مناطق مختلف عمل می کنند. این مدل با بررسی موقعیت جغرافیایی و نقش استراتژیک شهرهایی مانند اوگاریت، شوش، و بابل، به تحلیل چگونگی توسعه این مراکز و تأثیر آنها بر شبکه های تجاری فراملی پرداخته است.	مدل های جغرافیایی و شبکه های تجاری
این نظریه معتقد است که دولت های باستانی مانند مصر، بابل و هیتی ها از طریق سیاست های تجاری و دیپلماتیک خود، به توسعه شبکه های تجاری کمک کرده اند. آن ها با امضای معاهدات تجاری، ایجاد بنادر و کاروانسراها، و تنظیم قوانین برای حفاظت از تجار و کالاها، نقش مهمی در گسترش تجارت بین المللی داشتند. به عنوان مثال، بررسی معاهدات تجاری میان مصر و هیتی ها نشان می دهد که این دولت ها برای حفاظت از مسیرهای تجاری خود، به طور فعالانه در تنظیمات دیپلماتیک مشارکت داشته اند.	نظریه های اقتصادی و نقش دولت ها
بررسی آثار هنری و معماری در مناطق مختلف مدیترانه و خاور نزدیک نشان می دهد که تمدن های این مناطق از طریق تجارت با یکدیگر، فناوری های هنری و معماری را به اشتراک گذاشته اند. به عنوان نمونه، آثار هنری مصر باستان در جزایر اژه و فنیقیه نشان دهنده تأثیرات فرهنگی و هنری مصر بر این مناطق است. به مثال، فناوری تولید آهن در دوره های مختلف به ویژه از طریق شبکه های تجاری میان مصر و فنیقیه به مناطق دیگر منتقل شده است.	نظریه های تبادلات فرهنگی و انتقال فناوری
این نظریه به ویژه به تحلیل نقش تمدن هایی مانند مصر، بین النهرین، و فنیقیه به عنوان هسته های اصلی نظام جهانی دوران باستان پرداخته است. این تمدن ها از طریق کنترل بر منابع طبیعی، تولیدات کشاورزی، و فناوری های پیشرفته، به عنوان مراکز اصلی اقتصادی عمل می کردند و کالاها را به مناطق پیرامونی و نیمه پیرامونی صادر می کردند. از سوی دیگر، مناطق پیرامونی به عنوان تأمین کنندگان مواد اولیه و کالاهای مصرفی برای این مراکز عمل می کردند.	نظریه های نظام جهانی

پژوهش‌های تاریخی نشان می‌دهند که دولت‌های باستانی اغلب از طریق روابط دیپلماتیک با یکدیگر، مسیرهای تجاری را کنترل کرده و تبادل کالاها را تسهیل می‌کردند. به عنوان مثال، اسناد کتیبه‌ای از اوگاریت نشان می‌دهد که معاهدات تجاری میان این شهر و همسایگانش به توسعه تجارت فراملی کمک کرده و به ایجاد ارتباطات پایدار میان تمدن‌ها منجر شده است.

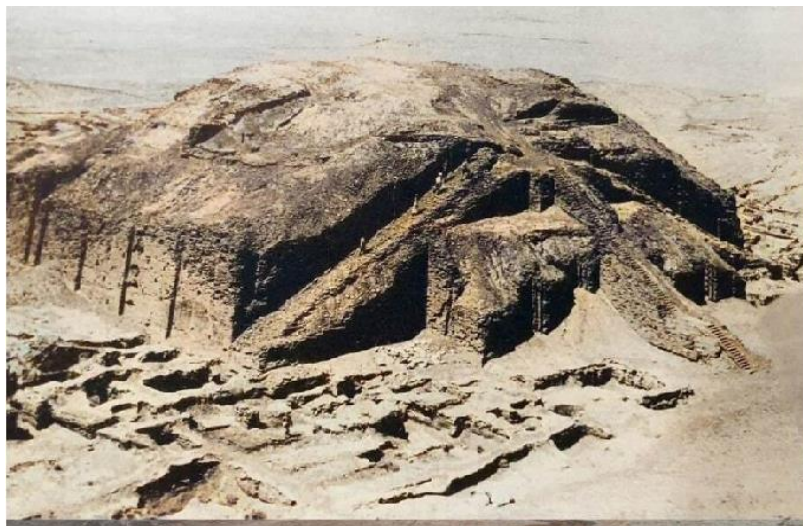
نظریه‌های تعاملات دیپلماتیک و تجاری

۲.۳ پیشینه تحقیق

پیشینه تحقیق در زمینه کشف و تحلیل شبکه‌های تجاری فراملی در دوران باستان، به بررسی نحوه شکل‌گیری، توسعه، و تأثیرات شبکه‌های تجاری در میان تمدن‌های مدیترانه و خاور نزدیک پرداخته‌اند.

۱. مطالعات اولیه باستان‌شناسی

مطالعات اولیه در مورد شبکه‌های تجاری باستانی به به شناسایی زیگورات اور^۱ که به نام زیگورات بزرگ اور نیز شناخته می‌شود به دهه های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ میلادی بازمی‌گردد، این سازه در اوایل **عصر برنز** (قرن ۲۱ پیش از میلاد) ساخته شد، اما تا قرن ششم پیش از میلاد در دوره بابل نو به ویرانه تبدیل شد و در آن زمان توسط پادشاه نبونعید بازسازی شد. زمانی که باستان‌شناسان اروپایی به کاوش در مناطق مختلف خاور نزدیک و مدیترانه پرداختند. کاوش‌های گسترده در مصر، بین‌النهرین، و مناطق فنیقیه اولین شواهد مربوط به تبادلات تجاری فراملی را آشکار ساخت. یکی از اولین مطالعات برجسته، کاوش‌های "سر لئونارد وولی^۳" در اور (در جنوب بین‌النهرین) بود که بقایای مصنوعات گوناگونی از جمله جواهرات، سکه‌ها، و ابزارهای فلزی را کشف کرد. این یافته‌ها نشان داد که شهر اور به یکی از مراکز مهم تجارت فراملی تبدیل شده و با مناطق مختلف از جمله فنیقیه، مصر، و مناطق اطراف خلیج فارس در ارتباط بوده است. زیگورات اور یکی از بهترین زیگورات‌های حفظ شده در بین النهرین است. همچنین، این زیگورات در کنار مقبره سلطنتی و کاخ اور-نامو یکی از سه سازه به خوبی حفظ شده شهر سومر نو اور محسوب می‌شود (Asr Iran, 1402/6/6). در شکل ۶ تصویر زیگورات اور در بین النهرین به نمایش درآمده است.

شکل ۶. تصویر زیگورات اور در بین النهرین (منبع عصر ایران)

در اوایل قرن بیستم، مطالعات باستان‌شناسی مانند "سر آرتور ایوانز" در کرت و "هاوارد کارتر" در مصر به کشف مسیرهای تجاری جدید و ارتباطات فرهنگی میان این مناطق منجر شد. یافته‌های سفالینه‌های وارداتی، نقاشی‌های دیواری، و مجسمه‌ها

1. Ziggurat of Ur

2. King Nabonidus

3. Sir Leonard Woolley

از کاخ کنوسوس در کرت، نشان‌دهنده تأثیرات و تبادلات فرهنگی میان تمدن میسنی، مینوسی، و مصر بود (Pirnia, 1991, p. 75).

۳.۳ تحلیل مسیرهای تجاری دریایی

یکی از مهم‌ترین محورهای تحقیق در زمینه شبکه‌های تجاری باستانی، مطالعه مسیرهای تجاری دریایی در منطقه مدیترانه و خلیج فارس است. تمدن‌های فنیقیه، مصر، و کرت از مهم‌ترین قدرت‌های دریایی این دوران بودند و مسیرهای تجاری دریایی آنها تأثیرات گسترده‌ای بر تبادلات کالا میان مناطق مختلف داشت. راههای دریایی، سواحل خلیج فارس را با سواحل هندو اندونزی و چین مربوط می‌ساخته است و جزایر واقواق که شاید آخرین نقطه سفرهای دریایی بوده است. ظاهراً همان جزایر سوماترا است. به هرحال به گفته ابن ردادبه، از چین ابریشم و لباسهای ابریشمی (کَمَخا) و مشک و عود و کاسه‌های چینی طلا و آبنوس و از هند عود و صندل و از سرنیت سنگ‌های قیمتی و از سند قسط و خیزران می‌آورده اند آنچه از چین و هند و سوماترا می‌آمده است همه یا اکثراً اشیا لوکس و تجملی بوده است.^۱

فنیقیه و خلیج فارس به‌عنوان یکی از قدرت‌های دریایی برجسته، نقش مهمی در ایجاد شبکه‌های تجاری در سرتاسر دریای مدیترانه ایفا کرد. در دهه‌های اخیر، کاوش‌های باستان‌شناسی در شهرهای بندری فنیقی همچون صور و بیلوس شواهدی از تبادلات تجاری گسترده میان فنیقیه و مصر، قبرس، و سواحل شمال آفریقا ارائه کرده است. پژوهشگران از طریق تحلیل بقایای سفالینه‌ها، مجسمه‌ها، و سکه‌های یافت شده در این مناطق، به بازسازی مسیرهای تجاری دریایی و نقش فنیقی‌ها در تجارت بین‌المللی پرداخته‌اند. نقش مهم و حساس خلیج فارس در دوران باستان و امپراطوریهای بزرگی چون هخامنشیان و اشکانیان با سرمایه‌گذاری بر روی این منطقه در افزایش قدرت خود از طریق گسترش تجارت تلاش داشتند. از کالاهایی که از طریق خلیج فارس بین تمدنهای ایران باستان با تمدنهای اطراف این خلیج مبادله می‌شده است میتوان به سنگ ساختمانی و سنگهای زیبا و قیمتی همچون عقیق، لاجورد، فیروزه و ... اشاره کرد. وجود راههای ارتباطی زیادی که به خلیج فارس منتهی می‌شد، نشان‌دهنده اهمیت این منطقه از لحاظ تجاری بوده است. یکی از این راههای مهم شاهراه مزات بوده است که که حمل کالا به خلیج فارس و برعکس را بر عهده داشته است. متن‌های کشف شده از بین‌النهرین از وجود راه‌هایی که مدیترانه و آناتولی را به خلیج فارس وصل می‌کرده است صحبت به میان آورده است (Pirnia, 1991, p. 120).

۴.۳ مسیرهای تجاری زمینی

در کنار مسیرهای دریایی، مسیرهای تجاری زمینی نیز نقش مهمی در شبکه‌های تجاری فراملی ایفا می‌کردند. با تحول جامعه و گذر از مرحله‌های پیش‌تاریخی، راه‌ها نیز از حالت‌های ابتدایی درآمدند و هماهنگ با پیشرفت و دیگر نهاد اجتماعی، پیشرفت و تکامل یافتند. استراتژن در این باره نوشته است: «مردم از قدیم به مبادله کالا با همسایگان خود می‌پرداختند. بعضی از کالاهای مرغوب و مورد تقاضا عموم از قبیله‌ای به قبیله دیگر حمل می‌شد و مقدمات ظهور راه‌های بازرگانی مختلف را فراهم می‌کرد در حدود یک سده پیش از میلاد شاخه‌های مختلف این راه‌ها دور و دراز بازرگانی به یکدیگر پیوست و آنچه امروز آن را جاده ابریشم می‌نامیم پدید آمد»

مسیرهای کاروانی که از بین‌النهرین به سمت مناطق داخلی ایران، آسیای مرکزی، و شرق دور کشیده شده بودند، به‌عنوان مسیرهای اصلی برای تبادل کالاهای گران‌بها مانند فلزات، سنگ‌های قیمتی، و منسوجات شناخته می‌شدند. پژوهش‌های باستان‌شناسی در این مناطق، به‌ویژه در شهرهایی مانند شوش و همدان، نشان‌دهنده اهمیت این مسیرهای زمینی در گسترش تجارت فراملی است. راه خراسان یا همان راه ابریشم به مجموعه‌ای از مسیرهای تجاری بوده و در واقع می‌توان گفت، بیشتر شبکه‌ای از مسیرهای بازرگانی بوده است و تنها منوط به یک مسیر مشخص نم‌ی‌شده است (Thubron, 2009, p. 75). علاوه بر ابریشم کالاهایی از قبیل رنگ، قالی، سنگه‌ای گرانبها، مفرغ آلات نیز در این مسیر تجاری مبادله می‌شده است (Thubron, 2009, p. 88).

^۱. عباس زریاب خونی از سلسله درس‌های تاریخ بخشهای ۱۲/۱۱/۸۰

در این راستا، بررسی بقایای کاروانسراها و مکان‌های استراحتگاه تجاری در طول این مسیرها، اطلاعات بیشتری درباره نحوه عملکرد این شبکه‌های زمینی فراهم کرده است. به عنوان مثال، مطالعات انجام شده در مناطق حاشیه جاده ابریشم نشان داده است که کاروان‌داران و تجار در نقاط استراتژیک توقف کرده و کالاهای خود را برای بازارهای مختلف مبادله می‌کردند. این نقاط تجاری نه تنها مراکز مهم اقتصادی بودند، بلکه به عنوان کانون‌های تبادل فرهنگی و اطلاعات نیز عمل می‌کردند (Takmil Homayoun, 2010, p. 112). در بررسی پیرامون شناخت کاروانسراها مسائل معماری نقش مهمی داشته است نقش معماری کاروانسراها اهمیت راه‌های تجاری بخصوص در مسیر جاده ابریشم را مشخص می‌کند (Takmil Homayoun, 2010, p. 125). در مسیر راه خراسان بزرگ، کاروانسراها و آثاری ابرجای مانده که نقش برخی از آنها را در ارتباط با راههای تجاری و در پیوند با تاریخ راه بزرگ خراسان در قرون اولیه و میانی دوره اسلامی مطالعه نمود.

نتیجه گیری

مطالعه و تحلیل شبکه‌های فراملی تجاری باستانی گواه این مطلب است که این شبکه‌ها نقش اصلی و کلیدی در مبادلات اقتصادی و فرهنگی میان تمدن‌های باستانی خاور نزدیک و مدیترانه داشته است. شواهد باستان‌شناسی تاریخ‌نشان می‌دهد که این شبکه‌ها نقش اساسی در شکل‌گیری، توسعه و تعاملات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی میان تمدن‌های مدیترانه و خاور نزدیک ایفا کرده‌اند. براساس شواهد باستان‌شناسی، می‌توان گفت که این شبکه‌ها، به‌ویژه در زمینه تجارت دریایی و زمینی، به عنوان ابزارهای کلیدی برای تبادل کالاهای گران‌بها، و مواد اولیه عمل کرده‌اند. از نتایج این تحقیق نقش آثار باستانی کشف شده در مراکز استراتژیک مانند بابل و شوش است که به عنوان محورهای مرکزی در شبکه‌های فراملی عمل می‌کردند. این شهرها به عنوان یک مرکز حیاتی و بازرگانی عمل می‌کردند و راههای گوناگونی به این شهرها می‌رسید. در این دوره از جاده‌ها بهره‌های فراوانی برده می‌شد که مهم‌ترین آن عبور کاروانها و تسهیل مبادلات تجاری بود.

از دیدگاه اقتصادی تجارت فراملی به عنوان ابزاری برای افزایش ثروت و فروش اقلام لوکس و تجملی به حساب می‌رفت. آثار باستانی و مصنوعات کشف شده در محدوده تمدنهای خاور نزدیک و مدیترانه حکایت از وجود شهرهایی با قابلیت‌های بازرگانی و تجاری داشت. وجود چنین مراکزی به ایجاد و گسترش شبکه راههای آبی و خشکی کمک فراوانی کرد. تحلیل شواهد باستان‌شناسی و وجود مراکز اقتصادی نشان می‌دهد که این شبکه‌ها به عنوان ستون فقرات ارتباطات اقتصادی، فرهنگی میان تمدن‌های باستانی عمل کرده‌اند. این شبکه‌ها به تمدن‌های مختلف این امکان را دادند که کالاهای اساسی و لوکس، فناوری‌ها، و حتی ایده‌های فرهنگی و دینی را با یکدیگر مبادله کنند. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های این شبکه‌ها، توسعه مسیرهای دریایی و زمینی بود که مراکز تجاری مانند بابل، شوش، و اوگاریت را به یکدیگر متصل می‌کرد. این مسیرها نه تنها انتقال کالاهای فیزیکی همچون فلزات، محصولات کشاورزی، و منسوجات را ممکن می‌کردند، بلکه به گسترش فناوری‌ها و ایده‌های فرهنگی میان جوامع کمک شایانی کردند. همچنین، تحلیل این شبکه‌ها نشان می‌دهد که تجارت فراملی به توسعه اقتصادی تمدن‌ها، ایجاد طبقات اجتماعی جدید، و تقویت قدرت سیاسی آن‌ها منجر شد.

دولت‌های باستانی از طریق وضع قوانین تجاری، ایجاد زیرساخت‌های تجاری همچون بنادر و کاروانسراها، و انعقاد معاهدات تجاری با تمدن‌های همسایه، نقش فعالی در پیشرفت این شبکه‌های تجاری ایفا کردند. این سیاست‌ها نه تنها به حفاظت از مسیرهای تجاری و افزایش امنیت تجار منجر شد، بلکه باعث گسترش جریان‌های تجاری میان تمدن‌های باستانی و افزایش تعاملات فرهنگی و فناوری گردید.

منابع

- [1] Ahmadi Kafshani, M. (1993). Reforms and actions of Darius I (Master's thesis). Shahid Beheshti University, Faculty of Humanities, Department of History. [In Persian].
- [2] Alizadeh, A. (1993). The complexity of socio-economic structure and the art of commercial management in a prehistoric society. *Archaeology and History Journal*, 7(13-1). [In Persian].
- [3] Anousheh, H. (2004). History of Iran: From the Seleucids to the fall of the Sassanian state. Cambridge University. [In Persian].
- [4] Bakhturtash, N. (1965). Foundation of strategy in the Achaemenid Empire (Master's thesis). University of Tehran, Faculty of Law and Political Science. [In Persian].
- [5] Boulnois, L. (2004). The Silk Road (M. N. Noban, Trans.). Tehran: Institute for Political and Cultural Studies. [In Persian].
- [6] Johannes, H. (2012). The Achaemenid Empire and the sea. *Mediterranean Historical Review*, 27(1), 4-23. <https://doi.org/10.1080/09518967.2012.678365>
- [7] Liverani, M. (2014). History, society and economy. Routledge.
- [8] Majidzadeh, Y. (2001). Is Aratta the cradle of Sumerian civilization? New evidence from the banks of Halil Rud: Kerman Province. *Archaeology and History Journal*, 16. [In Persian].
- [9] Pigolovskaya, N. (1970). History of Iran from ancient times to the 18th century (K. Keshavarz, Trans., 2nd ed.). Tehran: Institute of Studies. [In Persian].
- [10] Pimia (Moshir al-Dowleh), H. (2002). Ancient Iran (Vols. 1 & 2, 8th ed.). Tehran: Donyaye Ketab. [In Persian].
- [11] Pimia, H. (1991). Ancient history of Iran (Vol. 1). Tehran: Donyaye Ketab. [In Persian].
- [12] Stolper, M. W. (1989). The governor of Babylon and across-the-river in 486 B.C. *Journal of Near Eastern Studies*, 48, 283-305.
- [13] Strathern, P. (1997). Silk and spice routes: Exploration by land (M. J. Omidvarnia, Trans.). Tehran: Islamic Culture Publishing Office. [In Persian].
- [14] Takmil Homayoun, N. (2010). The Silk Road. Cultural Research Bureau. [In Persian].
- [15] Tzila, E., Erel, Y., Yahalom-Mack, N., & Gilboa, A. (2024). One thousand years of Mediterranean silver trade to the Levant: A review and synthesis of analytical studies. *Journal of Archaeological Research*. <https://doi.org/10.1007/s10814-024-09200-x>
- [16] Zaryab Khoyi, A. (n.d.). From a series of history lessons, Sections 10/11/12. [In Persian].